

Kirjallisuutta – Litteratur

Suomalainen arki muuttuvina kulttuuriyhteisöinä

KAARTINEN, MARJO, HANNU SALMI & MARJA TUOMINEN (2017). *Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria*. 494 s. SKS, Helsinki.

Itsenäisyyden juhluvuosi on tuottanut monipuolisen tapahtumien ja kirjallisten tuotteiden sadon. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoriaa luotaava kokoomateos kertoo vuosisadan kehityslinjoista ja kokemuksista, ja tarkastelee itsenäisyyden merkitystä kulttuuriselta kannalta: ”Teos tulkitsee Suomea tunneyhteisöinä ja haluaa nähdä Suomen sisä- ja ulkopuolelta, maantieteellisesti kattavasti sekä vähemmistöjä ja marginaaleja unohtamatta”, linjataan johdannossa (s. 8).

Kolmen kulttuurihistorioitsijan koostaman teoksen kirjoitukset on ryhmitelty kolmeksi kokonaisuudeksi: Hannu Salmen toimittama ”Tunteva yhteisö” käsittelee itsenäisen maan alkuvuosikymmeniä, Marja Tuomisen toimittama ”Menetty maa, uusi elämä” kattaa ajanjakson sotavuosista 1960-luvulle, ja Marjo Kaartisen toimittama ”Vallaton kansa” etenee nykyisiin 2010-luvun tunnelmiin. Näistä aineksista muodostuu kuvaus suomalaisesta arjesta erilaisina elämisen tapoina, joiden toteuttajilla on jaettua ja alati muuttuvaa kokemusta. Tätä yhteistä kertomusta värittävät silmäykset eri yhteiskuntaluokkien ja -ryhmien arjen perspektiiveihin ja kehityskaariin. Kirjassa hyödynnetään esimerkkejä aikalaislähteistä, kuten päiväkirjoista, kirjeistä, kaunokirjallisuudesta, kuvataiteesta, valokuvista, elokuvista sekä radio- ja televisio-ohjelmista.

Teoksen ensimmäinen osio alkaa sisällissodan vihan ilmapiiristä ja kipeistä kertomuksista. Sodan kokemuksia peilataan sekä valkoisten että punaisten kirjallisen muistamisen kulttuurin valossa.

Sisällissotaa seurasivat puutteen ja nälän vuodet, jotka olivat myös kieltolain ja raittiusliikkeen vuosia. Usealle teoksen lukijalle lienee yllätys se, että monet suomalaisuuden ikoneiksi muodostuneet taiteilijat ja kirjailijat ilmaisivat huolensa metsien ja luonnon tilasta jo noina itsenäisyyden alkuvuosina.

Maatalousvaltaisen maan kansakoulujen luku-kirjat oli suunnattu maalaislapsille, mikä näkyy aiheissa ja kuvituksissa. Kaunokirjallisuudessa ja elokuvissa maaseutu edusti oikeaa suomalaisuutta, puhtautta ja turmeltumattomuutta, kun taas kaupungin kuvattiin synnin pesiksi. Suojeluskunta- ja lottayhdistykset nimettiin isänmaallisen elämänmuodon pesäpaikoiksi, ja isänmaallisuuteen yhdistettiin kristillisyyttä. Maaseudun arkielämään kuuluivat urheilu-, raittius-, nuoris- ja maamiesseurat. Toisaalta samoina vuosina naistenlehdet esittelivät modernia elämäntyyliä, jazz-tyttöjä ja luvattomia rakkauksia.

Nuorta Suomea kuohuttivat poliittiset vastakkainasettelut, jotka kulminoituvat oikeistoradikaaliin Lapuan liikkeeseen. Kiistaa aiheutti myös

kielikysymys, kansainvälinen kilpaurheilu puolestaan edesauttoi luomaan kansallistunnetta ja yhteisöllisyyttä. Uusi media, ääniradio, sai nopeasti merkittävän aseman politiikan ja kulttuurin kentillä, ja saavutti elokuvan tavoin suuren osan suomalaisista 1930-luvun lopulla. Esimerkiksi Lauantain toivotut levyt, radio-ohjelma vuodesta 1935, oli menestys. Kansakunnan yhtenäisyyttä ja ihmisten henkilökohtaista suhdetta isänmaahan rakennettiin aktiivisesti myös kotiseututyöllä – esimerkiksi maakuntalaulut olivat kansalaiskasvatuksen ydinainesta.

Teoksen toinen osio rakentaa kuvaa sota-ajasta ja jälleenrakennuksen kaudesta kaunokirjallisuuden, musiikin, valokuvien ja elokuvien välittämänä. Sodan tuntemukset vaihtuvat talvisodan yksimielisyydestä ja jatkosodan isänmaallisesta uhosta asemasodan epä tietoisuuteen ja lopuksi jopa pakokauhun ja kaaokseen. Näiden vuosien suomalaisesta tunnemaaisemasta ei ole mahdollista kirjoittaa yhtä kertomusta. Ihmiset käsittelivät kokemuksiaan omilla tavoillaan; monet vaikeivat kokonaan, toiset kertasivat kokemaansa koko elämään.

Jälleenrakennusajasta periytyvät nostalgiset mutta edelleen käyttökelpoiset rintamamiestalot, joita rakennettiin siirtoväelle, rintamamiehille ja heidän perheilleen. Kestävää kauneutta tuolloiseen arkeen toivat taiteilijoiden suunnittelemat käyttötavarat. Sitten modernismi löi itsensä läpi, mikä näkyi sekä lähiöiden tehokkaassa rakentamisessa että maaseudun kotien elintasosiivissä.

Suomalaisuus on elänyt ja kehittynyt myös Suomen ulkopuolella. Teoksessa esitellään, miten ulkomaille muuttaneet ovat ylläpitäneet entisen kotimaansa kulttuuriperintöä ja tapoja sekä luoneet kokonaan uusia perinteitä. Maastamuuton tärkein kohde oli ennen toista maailmansotaa Yhdysvallat ja sittemmin Ruotsi. Yhdysvaltoihin muuttaneille kieli on ollut tärkeä identiteettitekijä, vaikka siihen sekoittuikin englanninkielisiä ilmauksia. Saunasta ei luovuttu. Useat Ruotsiin muuttaneet puolestaan mielsivät tulleen maahan vain tilapäisesti töihin, joten siirtolaisten järjestäytyminen virisi vasta 1970-luvulla.

Jälleenrakennusajalla rakennettiin naapuruus-suhteet Neuvostoliittoon. Yhteyksiä haluttiin ylläpitää myös molempiin Saksoihin, Pohjoismaihin, Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Ystävyyssuoroilla ja kulttuurivaihdolla oli tässä työssä oma merkityksensä. Suomi–Neuvostoliitto-seurassa oli vuoden 1944 lopussa jäseniä noin satatuhatta ja osastoja 180, mutta sittemmin jäsenmäärä pieneni.

Kun yhä useammalla suomalaisella oli varaa autoon, automatkailusta tuli merkittävä ilmiö. Suosittuja kohteita olivat Lappi, Koli, Punkaharju ja Aulanko; matkamuistoksi ostettiin viiri tai tarra auton ikkunaan. Toinen suosittu kesänviettotapa, mökkeily, yleistyi kaupungistumisen myötä.

Kirjan kolmas osio ulottuu Kekkosen ajan Suomesta 2010-luvulle. Kun itsenäinen Suomi saavutti puolen vuosisadan iän, siitä ryhdyttiin puhumaan hyvinvointivaltiona. Tämä ei kuitenkaan ollut kaikkien kansalaisten jakama kokemus, sillä maaltapaa autoittamissa kylissä oli vielä ”ryysyrantoja”, joista Irwin Goodman lauloi.

Tätä aikakautta luonnehtii myös ympäristökysymysten nousu yhteiskunnalliseksi puheenaiheiksi. Esimerkiksi suden suojele, Itämeren tila, metsä-

kiistat, tuotantoeläinten asema ja kaivostoiminta ovat sittemmin puhututtaneet ja huolestuttaneet suomalaisia. Monet näistä ovat luonteeltaan ylikansallisia, eivätkä siten ole suomalaisten oman ja itsenäisen päätösvalan asioita.

Aikakautta leimasi myös yhtenäiskulttuuri, jonka keskeiseksi edistäjäksi vakiintui nopeasti televisio; lupia oli 1960-luvun lopussa jo yli miljoona. Syksyn Sävel, Euroviisut ja Miss Suomi olivat tuolloin katsotuimpia ohjelmia. Sittemmin viestinnän vaihtoehtoiksi on ilmaantunut monia pienemmillä kohdeyleisöille suunnattuja kanavia. Internet toi mukanaan viestinnän vallankumouksen, ja sosiaalinen media on murentanut perin pohjin valtamedian muutama vuosikymmen sitten hallitsemaa asemaa.

Kolmannessa osiossa käsitellään perusteellisesti Urho Kekkosen hahmoa populaarikulttuurissa. Kekkonen inspiroi esimerkiksi M. A. Nummista, Suomen Talvisota 1939–1940 -yhtyettä ja laitelaisuuden ikoneita, Sleepy Sleepersiä. ”Sliipparit” edusti primitiivisine soittotyyleineen vastakulttuuria, jota pidettiin toisen maailmansodan jälkeistä aikaa luonnehtineen YYA-hengen vastaisena. Yhtyeen ympärillä vellonut keskustelu tuntuu nykyisestä näkökulmasta yllättävänkin kaukaiselta. Tuskinpa levy-yhtiö vaatisi enää vaihtamaan *Karjala takaisin* -albumin nimeä muotoon *Takaisin Karjalaan* (1977).

Teoksessa tuodaan selkeästi esille se, ettei Suomi ole koskaan ollut yksikielinen maa eikä suomen kieli ole ollut yhtenäinen, vaan se on muokkautunut suhteessa muihin kieliin ja kulttuureihin. Tässä maassa on puhuttu ruotsia, saamelaiskieliä, monia murteita sekä yleiskieltä, jonka avulla pyrittiin luomaan suomalaisista yhtenäinen kansa. Yhteinen yleiskieli ei kuitenkaan poistanut erilaisia tapoja puhua suomea, sillä aina on ollut kielen omavaltaisia käyttäjiä, jotka eivät ole noudattaneet valmiita sääntöjä.

Teoksessa korostetaan – ehkä liikaakin – 1990-luvun alun lamaa vedenjakajana suomalaisten elämässä ja tuntemuksissa. Lama syrjäytti kulutusjuhlat ja juppikulttuurin suomalaisten itseymmärryksessä. Talouskuripolitiikassa hyvinvointivaltiota alettiin muokata kilpailukykyiseksi hyvinvointiyhteiskunnaksi. Tuloerojen kasvusta ja eriarvoisuudesta kertovat esimerkiksi köyhyyskirjoituskilpailujen koruttomat tekstit.

Satavuotias Suomi elää useiden vaihtoehtoisten tulevaisuuksien risteysasemassa. Maakunnalliset identiteetit olivat suomalaisuuden keskeisiä rakennuspuita silloin, kun valtio oli nuori. Nykyisin maakuntiin tai alueisiin viitataan harvoin kulttuurisessa mielessä.

Kokoomateoksen vahvuus on siinä, että kirjoittajat kertovat siitä mitä he ovat tutkineet ja minkä he

tuntevat. Kirjoittajilla on myös ennestään yhteistä taustaa ja jaettua tietoa: kotipesä on Turun yliopistossa, ja etäpesäkkeet Lapin ja Oulun yliopistoissa. Tämä heijastuu myös aihepiirien valintoihin sekä tunnistettuihin ilmiöihin ja asioihin. Itäsuomalaisesta perspektiivistä on yllättävää esimerkiksi se, ettei kielivähemmistönä mainita ollenkaan merkittävää kielellistä ja kulttuurista ryhmää, livviä (aunuksenkarjalaa) puhuvia ortodokseja, joiden oli sotien jälkeen sopeuduttava valtakulttuurin ehdoilla maahanmuuttajina takametsiin Suomen nykyisten rajojen sisään.

Arvioitava teos sopii kenen tahansa kansalaisen, myös maantieteilijän, iltalukemiseksi. Erillisiä lukuja on 21, siis hengenravintoa kolmeksi viikoksi. Mukana on sopivasti omista kokemuksista tai lukemisista tuttua, riittävästi uutta, ja kohtuullisesti keskustelun virikkeitä jaetuista ja unohtuneista kokemuksista.

MAARIT SIRENI

*Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto*